

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ДЖЕРЕЛ

1. Діалектика I – Івана Дамаскина Діалек(к)тика: або Лоїка – Рукопис кінця XVI ст. – Інститут рукопису ЦНБ В, Ш. 312 № 157(34) С. – арк. 210 зв. – 238 зв.
2. Діалектика II – „Богословіє” та „Діалектика” Йоана Дамаскина в перекладі А. Курбського. – Рукопис XVI–XVII ст. – Інститут рукопису ЦНБ В, Ш.І № 4071 – 396 арк.
3. Діалектика III – Йоана Дамаскина Діалектика, або Логика // Пам’ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI– початок XVII ст.): тексти і дослідження / Підгот. В. М. Нічик та ін. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 73–135. (Пам’ятки філософської культури українського народу. Кн. 1).
4. Спан. – Трактат із логіки Й. Спангенберга в перекладі А. М. Курбського («Діалектика») // Пам’ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI– початок XVII ст.): тексти і дослідження / Підгот. В. М. Нічик та ін. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 142–162. (Пам’ятки філософської культури українського народу. Кн. 1).

Galina Nayenko***Translations of scientific works made by Andriy Kurbsjky's section
and used by Old Ukrainian scientific discourse***

Translations made by A. Kurbsky's section have been examined as models of scientific works of the end of 16 centuries and the characteristics of Ukrainian version of church-slavic language in manuscript "Dialectics" by Ioan Damaskyn have been indicated as well. Measures of scientific style are described in aspects of elements' implementation of semantic structure.

Key words: history of Ukrainian literature language, scientific style, semantic structure, "Dialectics" by Ioan Damaskyn.

Василь Денисюк**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СМЕРТІ В ЛІТОПИСНОМУ ДИСКУРСІ
(фразеологічний рівень)**

У статті на матеріалі «Хроніки Литовської і Жмойтської» проаналізовано фразеологізми, що реалізують семантику «померти». Вони утворені за моделлю «іменник + дієслово», можуть містити у своїй структурі факультативний компонент. Відзначено також індивідуально-авторський фразеологізм.

Ключові слова: писемні пам’ятки, фразеологізм, структура фразеологізму, семантика.

Дослідження будь-якого мовного рівня писемної пам’ятки вимагає врахування всіх аспектів її створення (особа автора, його освіта, професія чи вид діяльності, період, призначення, позамовні впливи та ін.). Із цього погляду неабияку зацікавленість і водночас складність у дослідженні мовної тканини пам’ятки викликають літописи, які поступово з художньо-хронологічних текстів перетворювалися на наукові праці з історії своєї країни. Якщо авторами найдавніших літописів були переважно очевидці воєнних і державницьких подій, то з часом, завдяки накопиченню праць такого характеру, автором міг стати будь-хто, хто мав здатність критично мислити й аналізувати доступний матеріал (до речі, як власномовний, так і чужомовний), аби згодом створити солідну компілятивну працю, яка б по-новому висвітлювала події минулого. Звичайно, компілятивні праці XVII–XVIII ст. ще значною мірою зберігають киеворуську традицію. Однак уже відчутно струмисько наукового підходу до висвітлення подій. Цей невеличкий штрих багато важить для розуміння мови пам’ятки, бо дає змогу говорити про спеціальну лінгвістичну роботу її автора, яка полягає в тому, що, по-перше, автор мав би писати зрозумілою народу мовою, а значить – сам розуміти кожне вжите ним слово; по-друге, у такому разі він був одним із посередників поповнення словникового складу пересічного українця іншомовною лексикою; по-третє, вживання того чи того слова в спеціальній праці було своєрідним містком від загальноновживаної лексики до наукового терміна. Останнє стосується й стійких мовних одиниць, які, хоч і були важливим компонентом киеворуських літописів, мали б, урахувавши сконденсованість і чіткість думки історіографів другої половини XVII–XVIII ст., бути витіснені однослівними відповідниками. Проте цього не спостерігаємо, що свідчить про їх набагато пізніше лінгвістичне опрацювання при написанні таких пам’яток. Звичайно, фразеологічні одиниці є вагомим складовим

літописної праці, логічно входять у структуру речення, однак уже не настільки, щоб не помітити їх надлишковості, певною мірою зайвості, що спричиняє перевантаженість тексту та ускладнює його сприймання. Фразеологічні одиниці залишалися одним із тих структурних компонентів, який продовжував києворуські літописні традиції.

Літописний твір XVII–XVIII ст. багатий на сюжетні лінії, насамперед це внутрішня та зовнішня політика, у кожній з яких автори використали не одну фразеологічну одиницю. У нашій статті торкнемося фразеологічної вербалізації табуйованого моменту фізичного стану людини – смерті, номінація якої залежала насамперед від усвідомлення, розуміння способу переходу з одного стану в інший. Джерелом дослідження стала «Хроніка Литовська і Жмойтська», зарахована істориками [7, с. 3–5] до литовсько-білоруських пам'яток, проте мова якої засвідчує сильний український струм, що, зокрема, демонструє і фразеологічний рівень мовної тканини праці.

Різні аспекти фразеологічної вербалізації смерті вже були об'єктом дослідження мовознавців. Діахронний аспект цього явища простежили у своїх розвідках О. Суховій [6], матеріалом аналізу якої стала ораторсько-проповідницька проза В. Ясинського, та І. Черевко [8; 9], яка виконала дослідження на матеріалі різножанрових пам'яток XVI – першої половини XVII ст. Так, О. Суховій проаналізувала уявлення людини другої половини XVII ст. про смерть, виокремивши такі групи фразеологізмів, які евфемістично номінують смерть: 1) очікування смерті; 2) процес смерті та поховальний обряд; 3) атрибутика смерті; 4) насильницька смерть і замах на життя; 5) воскресіння; 6) уявлення про існування після смерті [6]. Звичайно, в пам'ятках інших жанрів таких груп можна виокремити менше, що зумовлено насамперед специфікою жанру. Досліджуваний твір дає змогу говорити тільки про групу «констатація смерті», яку умовно можна поділити на дві підгрупи: а) природна смерть, б) насильницька смерть.

Перше, що привертає увагу, це релігійність східних слов'ян, зокрема українців і білорусів, яка також знайшла відображення у використаних автором фразеологізмах. Це стосується стійких мовних одиниць з компонентами **Бог, душа, світ**. Так, автор, коментуючи смерть Параскеви Полоцької, яка прожила смиренне чернече життя, ужив фразеологізм *богу душу отдати*: *Потом на князствѣ Полоцком зостал Глѣбъ, сын его, и дочка Параскевия, котрая богу послюбила чистость свою и постриглася в черницы в монастыри Святаго Спаса над рѣкою Полотою, в котором мешкала лѣтъ сѣмь, богу служащи, книги до церкви писала и так богу душу отдала свою святую* (23; тут і далі подаємо номер сторінки за виданням: Хроника Литовская и Жмойтская // Полное собрание русских летописей / АН СССР ; Ин-т истории СССР ; отв. ред. Б.А. Рыбаков. – М. : Наука, 1975. – Т. 32. – С. 15–127). Як свідчить наведений контекст, фразеологізм стає репрезентантом віри земної людини в Бога-Творця, якому вона після своєї смерті довіряє душу. ФО має позитивну конотацію. За даними «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» та «Історичного словника українського язика», фразеологізм був активно вживаним не тільки у творах релігійного жанру, але й ділових текстах (Тимч., ІСУЯ, с. 844). Також відзначимо, що в його структурі могла вживатися лексема *духъ* «душа» – *Богу духа отдати / отдавати* «умирати» (СУМ XVI–XVII, 3, с. 4–5; 8, с. 235). Із синонімічними значеннями, за даними цього ж словника, функціонував фразеологізм *душу богови в руци поручити* (СУМ XVI–XVII, 3, с. 5), варіант якого А. Генсьорський зафіксував у Галицько-Волинському літописі, небезпідставно вбачаючи джерелом постання ФО *предати душу в руцѣ Богу / предати душу в руцѣ Божию* саме релігійно-християнські уявлення давніх слов'ян [2, сс. 167, 195]. У тексті літопису мовознавець на позначення поняття «довірити», яке також імпліцитно наявне в аналізованій нами ФО, виявив словосполучення *вдати в руцѣ, поручити в руцѣ* [2, с. 171]. Однак подальший розвиток цього фразеологізму на слов'янських землях відбувався по-різному. Дані історичних словників польської, з одного боку, та білоруської і російської мов, з другого, засвідчують, що

факультативними у двох стійких мовних одиницях були компоненти *Бог і в руки: dusze oddawać / dać (oddać, podać, wrocić) [Panu] Bogu* (SP, VI, с. 184); *dusze oddawać / dać (oddać, podać, wrocić) w ręce Ojca [Boskie] (С[†]brystusowi, Stworzycielowi)* (SP, VI, с. 184); *душу [гѣдоу Богу] давати / дати (предати)* (ГСБМ, 9, с. 115); *душу предати; душу къ господу отдати* (СРЯ, 4, с. 386). Це, у свою чергу, дає можливість стверджувати, що сучасний фразеологізм утворився внаслідок контамінації з подальшою конденсацією та збереженням семантично ємнісних компонентів двох фразеологічних одиниць.

Слід зауважити, що з часом фразеологізм зазнав змін і в розташуванні компонентів: *Богу духа отдати / отдавати* «умирати» (СУМ XVI–XVII, 3, с. 4–5) → *Богу душу віддати* «померти» (Грінч., I, с. 460) → *віддати / віддавати Богу (Богові) душу* (ФСУМ, с. 118), де дієслово перемістилося в препозицію до інших компонентів стійкої одиниці.

Уявлення давніх східних слов'ян про те, що існують два світи, відображає фразеологізм-евфемізм з *свѣтом розстатися: Того жь часу Голиа князь голианский умерл, оставивши по собѣ сынов двох, Алгимонта и Миндова. По нем также скоро з свѣтом ростался брат его Кедрус, перший князь Гедройский, оставивши сына Гинвила на князствѣ Гедройском* (33). Відзначимо, що автор літопису не використав факультативних уточнювальних компонентів *цей / сей, той / тотъ*, які були характерними для вживання цієї фразеологічної одиниці в українській мові XIV–XV ст.: *зходить зъ того свѣта* (ССУМ, I, с. 409); *отходить сего (з сего) свѣта* (ССУМ, II, с. 111). Таке диференційне займенникове розрізнення було успадковано від мови киеворуського періоду (Срезн., II, с. 821; III, с. 297). Функціонувала ФО *отходить свѣта сего* і в давній російській мові (СРЯ, 23, с. 136). У сучасній українській мові побутує фразеологізм *зійти з світу* «померти» (ФСУМ, с. 334).

З іменником *душа* засвідчено фразеологізм *душу виріхнути: Року от Рождества Христова 1328. Кгедимин, великий князь, того року от нѣмцов в Прусех забит з ручници и там на том же мѣстѣ душу виріхнул* (41). Історичні словники української та білоруської мов цю ФО кодифікують з різними конотаціями та структурним розташуванням компонентів: *душу виріхнути* «безславно вмерти» (СУМ XVI–XVII, 8, с. 238); *выригнути душу* «померти» (ГСБМ, 6, с. 90). Дослідивши функціонування фразеологізмів із компонентом *душа* в українській мові XVI–XVII ст., І. Черевко про аналізовану ФО відзначила, що негативного забарвлення їй надає дієслово *выригнути* [8, с. 116]. Однак тоді логічно постає запитання: чи тільки негативного, чому саме з ним фразеологізм подано у словнику. Адже така ФО функціонувала й у тогочасній білоруській мові. Можливо, у розпорядженні дослідниці було мало ілюстративного матеріалу й висновок зроблено, виходячи з одного контексту, де, до речі, саме факультативні компоненти, а не стрижневе слово, додають словосполученню негативної конотації. Поданий в «Історичному словнику білоруської мови» контекст із хроніки М. Стрийковського та наведений нами змусили дещо по-іншому підійти до визначення семантики фразеологізму. Так, по-перше, «негативне забарвлення» з ФО одразу знімає епітет *великий*. По-друге, князь Гедимін славився своєю хоробрістю, вмінням вести зовнішню політику, спрямовану на розширення й зміцнення Литовської держави, підпорядковуючи собі землі білорусів, українців та росіян. У такому випадку «негативне забарвлення» може бути пояснене тільки проросійською орієнтацією автора «Хроніки» (що видається малоімовірним), оскільки Гедимін мав намір приєднати до Литви Псков і Новгород. По-третє, дієслово *виригати* означає, власне, швидко захисну реакцію організму на надміру чи несприйнятливості того, що потрапило в шлунок. Отже, можемо припустити, що в аналізованому фразеологізмі дієслово вжито з переносним значенням «швидко переміщатися з чого-, кого-небудь». Як відомо, смерть Гедиміна настала від вогнепального поранення внаслідок втрати великої кількості крові. Таким чином, семантика ФО *душу виріхнути*

– «померти», а додаткових конотацій фразеологізм набуває в контексті. Новою українською мовою словосполучення не успадковане.

Для вербалізації смерті в досліджуваній пам'ятці фіксуємо фразеологізми з компонентом *животъ*, які засвідчували факт природної, ненасильницької смерті: *Лаврентий тежъ заразъ ѣхал до монастыря Лаврентийского, котрого сам збудовал над Немном и там святоближе живота своего dokonчил* (34); *А Олег резанский также як вчюв о том звитязствѣ, впадши в скорбь велию, по малом времени живота своего лишился* (60). Участь у реалізації значення «померти» бере лексема-антонім *животъ* «життя», яка з такою семантикою відома ще в києворуський період (Срезн., I, с. 867). Факультативним компонентом обох фразеологізмів є присвійний займенник *свой*. Основне семантичне навантаження падає на дієслово доконаного виду, яке є центром для реалізації загального значення «завершити що-небудь; позбутися чого-, кого-небудь». Відзначимо, що цей фразеологізм функціонував і в тогочасній білоруській мові: *животъ dokonати (dokonчати)* «дожити до кінця, віддати життя, померти» (ГСБМ, 10, с. 21). Сучасна українська мова зберігає ФО із компонентом *живіт* для констатації факту смерті, зумовленої певними причинами, в основі яких лежать високі моральні риси людини: *класти / покласти життя (живіт)* «гинути, захищаючи, відстоюючи кого-, що-небудь» (ФСУМ, с. 380).

Незважаючи на загальну негативну конотацію цього явища в людському житті, позитивно маркованою в досліджуваній пам'ятці є ФО *голову положити*: *Отвѣща же ему Владимир и вси з ним князи: «Праведно сие есть, яко за вѣру святую умирающий от бога воздаяние приемлют вѣчное, и мы готовы всѣ на войнѣ той з татарами и головы свои за вѣру святую положити»* (47); *Мы всѣ готовы есмы головы свои положити за тебе и за отчество свое, и ты нас поминати будеш в церквах святых и во книги соборныя впишеш в память грядущим народом». Князь же великий прослезися и рече: «Братия моя, добрии рѣчи ваши, а поневаж на земли почтен естем пред всѣми вами болшею честию, а так того дѣля подобает мнѣ прежде вас за всѣх вас голову положити, да прежде вас вѣнец от Христа прииму, благая бо приях от господа, злых не могу терпѣти»* (55); *Благовѣрный же князь Владимир Андрѣевичъ, видячи з дубравы, в котрой на засадѣ были, яко много христиан погинуло, а татаре гору берутъ, не могучи терпѣти таковыя бѣды, мовит Димитрию Волинскому: «Брате Димитрий, что ж ползует наше стояние, и що за користь будет, кому будем помогати, гды до конца наши погибнут. Даймо им помочь, хочай и с нами сами с ними головы свои положим»* (56); *И знову мовит [Димитрій]: «О бодрый наш сторожу Мелику, твоею стражею мы всегда спасохомся, ты своего здоровья, нашего стерегучи, своего не жаловал, голову свою за мою положилес»* (58). Для цього фразеологізму характерна найбільша частотність вживання, що зумовлено жанровими особливостями пам'ятки – детальним описом воєнних кампаній. Як стійке виокремлює словосполучення *голову покласти* І. Срезневський (Срезн., II, с. 1106). Укладачі історико-етимологічного «Словника російської фразеології» указують на функціонування в мові києворуського періоду багатьох варіантів цієї ФО й акцентують на стилістичних особливостях її вживання, зокрема в прямій мові: у зверненнях князів один до одного, до дружини, дружини до князя із запевненнями рішуче захищати місто, князя, врятувати батьківщину, помститися ворогам або загинути [1, с. 123–124]. На книжність походження та особливості вживання фразеологізму в Галицько-Волинському літописі звернув увагу А. Генсьорський, який мотиваційну основу утворення словосполучення вбачав у осмисленні давніми воїнами смерті на полі бою [2, с. 151–152]. Л. Коломієць наголошує, що фразеологізм *голову положити* відомий східним слов'янам здавна й органічно пов'язаний з традицією військового ораторського мистецтва Русі [5, с. 10]. Наведені нами контексти підтверджують думку українських і російських мовознавців про функціонування ФО в прямій мові, а також демонструють факультативність займенника й звичний для української мови XVI–XVIII ст. порядок

розташування компонентів фразеологізму – іменник + дієслово. Прикметно також і те, що іменниковий компонент ужито тільки у формі знахідного відмінка, хоч писемні пам'ятки свідчать про функціонування цієї ФО з іменниковим компонентом в орудному відмінку (СУМ XVI–XVII, 6, с. 250; Тимч., ІСУЯ, с. 549), з яким вона успадкована новою українською мовою: *наложити головою, лягти головою* «загинутися, померти» (Грінч., I, с. 301). У сучасній українській мові фразеологізм продовжує вживатися з іменниковим компонентом у знахідному/орудному відмінку та префіксальними дієслівними дериватами, у семантиці яких є сема «загинутися»: *голову зложити; головою накласти (наложити); голову покласти (скласти)* «загинутися» (СУМ, II, с. 110).

Відображенням зв'язку між пам'ятками літописного жанру та ділового стилю є наявність у перших стійких словосполучень на позначення різного виду покарань. Одним із таких фразеологізмів у досліджуваному тексті є словосполучення *на горлѣ карати*: *Потым Скиргайло и Витолт тягнули до Полоцка, которого за малый час добывши свавольных и тых, которые были причиною той войны, мечем на горлѣ и на маетностех карали* (66). Укладачі «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.» в пам'ятках ділового стилю зафіксували фразеологізм *горла избавити / избавить горла* «позбавити життя, умертвити» (ССУМ, I, с. 251). За даними «Історичного словника українського язика» Є. Тимченка, лексема *горло* в українській мові XV–XVIII ст. вживалася зі значенням «життя». Лексикограф наводить стійкі іменниково-дієслівні та прийменниково-іменниково-дієслівні словосполучення з варіативним розташуванням компонентного складу, які в зазначений період реалізували значення «загинутися» (Тимч., ІСУЯ, с. 571–572). Такий висновок роблять Л. Коломієць, яка виявила фразеологізми з компонентом *горло* «життя» у пам'ятках ділового стилю XIV–XVI ст. [4, с. 253–254], та І. Черевко, яка, крім ділових текстів, виявила їх у творах біографічного та історіографічного жанру [9, с. 175–176]. ФО відома була тогочасним польській, білоруській та російській мовам: *na gardle, gardlem, o gardlo karać / skarać; gardla zbawić (rozbawić)* (SP, VII, с. 202); *горломъ карати; горла збавити* (ГСБМ, 7, с. 80); *карати горломъ* (СРЯ, 4, с. 87). Сучасна українська мова фразеологізм не засвоїла, очевидно, через утрату лексемою *горло* значення «життя», хоча новою українською мовою він був успадкований, про що свідчить ілюстративний матеріал словникових статей у «Словнику української мови» П. Білецького-Носенка: *карати горломъ* «відрубати голову» (Б.-Нос., с. 104) та у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка: *горлом, на горло скарати* «покарати смертю» (Грінч., I, с. 313).

Індивідуально-авторським слід уважати фразеологізм *взяти заплату свого окрутенства*: *Там же Свѣтослав, шики свои розорваныи гды направовал, копием от одного литвина зостал на вылиот пробитым, спал с коня и взял заплату своего окрутенства* (66). За даними «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.», іменник *заплата* був полісемом. Із переносним значенням «дія, вчинок у відповідь за заподіяне зло» він входив до складу фразеологізму *давати заплату* «відплачувати» (СУМ XVI–XVII, 10, с. 150). В аналізованій ФО автор ніби синкретизує два значення – «загинутися безславно» й «отримати покарання за несправедне життя». Цій меті слугують факультативні компоненти – займенник *свой* і полонізм *окрутенство* «жорстокість, лютість» (Тимч., Матер., II, с. 40), який є додатковим поясненням-підтвердженням, за що людина високого суспільного стану отримала покарання і залишилася такою в пам'яті нащадків – за власні негідні вчинки. Фразеологізм не успадкований новою українською мовою.

Досліджувана пам'ятка засвідчує, що автор добре знав Святе Письмо, бо використав фразеологізм *пити горку чашу*: *Заплакал и там великий князь, мовячи: «Смотрѣте, братия, починальника своего Пересвѣта, сей побѣдил подобнаго себѣ богатыра татарина, от которого многим было пити горку чашу смерти»* (58); *Отповидѣл ему великий князь: «Ты ми, святой отче, при святых твоих молитвах*

побѣдих своя враги: твой бо изрядный вооружитель рекомы Пересвѣтъ побѣдил подобнаго собѣ богатыра от варварския стороны, и гды бы, отче святыи, не твой крѣпкий вооружитель Пересвѣтъ, было бы многим христианом от того убиеннаго им татарина горкую чашу смертную пити» (60). Джерелом ФО мовознавці вважають сентенції зі Старого Заповіту *випити гірку чашу, випити чашу до дна* [1, с. 617; 3, с. 216], в яких чаша символізує людську долю, сповнену тяжких випробувань. Фразеологізм *горкую чашу пити* функціонував в українській мові XVI–XVII ст. зі значенням «страждати, зазнавати багато горя» (СУМ XVI–XVII, 7, с. 27). Ускладнення ФО факультативним компонентом *смерть* дало змогу авторові реалізувати контекстуальне значення «загинуті». Наведений ілюстративний матеріал засвідчує як частиномовну варіативність факультативного компонента – іменник або прикметник, так і структурно-компонентну – «дієслово + прикметник + іменник» / «прикметник + іменник + дієслово». В обох випадках факультативний компонент стоїть у постпозиції до іменника. У сучасній українській мові продовжує функціонувати фразеологізм *пити* (*випивати, куштувати, скуштувати* та ін.) *гірку [чашу] (гіркої)* «страждати, зазнавати багато горя, негод» (СУМ, II, с. 75); *випити / випивати (пити) гірку ([повну] чашу, [повний] ківш [лиха], по повній) [до краю (до дна)]* «зазнавати багато горя, страждань, клопоту, неприємностей повною мірою; настраждатися» (ФСУМ, с. 97).

Отже, у досліджуваній пам'ятці головними засобами вербалізації смерті на фразеологічному рівні є іменники *душа, животъ, голова, горло, свѣтъ* та дієслова, які реалізують семантику втрати. Факультативним компонентом у таких одиницях є іменники *Богъ, рука, смерть*, прикметник *смертный* та займенник *свой*. Оказіональним утворенням вважаємо словосполучення *взяти заплату своего окрутства* «загинуті безславно», у якому дієслово хоч і реалізує семантику набуття, проте загалом ФО негативно конотована (пор. у сучасній мові паремію *собаці собача смерть*). Фразеологізми утворено переважно за моделлю «іменник + дієслово» / «дієслово + іменник».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бирих А. К. Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник / Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998. – 704 с.
2. Генсьорський А. І. Галицько-Волинський літопис (лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості) / А. І. Генсьорський. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 154–220.
3. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.
4. Коломиец Л. И. О фразеологических сочетаниях языка украинских актов XIV–XVI ст. / Л. И. Коломиец // Начальный этап формирования русского национального языка. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1961. – С. 237–255.
5. Коломиец Л. И. Фразеология украинского языка второй половины XVI – первой половины XVII вв. (генезис и стилистическое использование) : автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.02 «Украинский язык» / Л. И. Коломиец. – К., 1978. – 48 с.
6. Суховій О. О. Відображення уявлень про життя і смерть у фразеології проповідницького жанру (на матеріалі збірника казань к. XVII ст. Варлама Ясинського) / О. О. Суховій // Українське мовознавство. – 1997. – № 21. – С. 55–62.
7. Улащик Н. Н. Предисловие / Н. Н. Улащик // Хроника Литовская и Жмойтская // Полное собрание русских летописей / АН СССР ; Ин-т истории СССР; отв. ред. Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1975. – Т. XXXII. – С. 3–14.
8. Черевко І. Фразеологізми з іменниками *Богъ, духъ, душа* в українських пам'ятках XVI–XVII ст. / І. Черевко // Українська та діалектна лексика : зб. наук. пр. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – Вип. 4. – С. 110–118.
9. Черевко І. Фразеологія староукраїнської мови: фрагмент дослідження / І. Черевко // Слово і доля : збірник на пошану Уляни Єдлінської / редкол. : Я. Ісаєвич (голова), Н. Хобзей (відп. ред.), Г. Дидик-Меуш та ін. / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 14. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2005. – С. 171–179.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Б.-Нос. – Білецький-Носенко П. П. Словник української мови / підг. до вид. В.В. Німчука. – К. : Наук. думка, 1966. – 423 с.
- Грінч. – Словарь української мови / за ред. Б. Грінченка. – К. : Наук. думка, 1996–1997. – Т. 1–4.
- ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы : в 40 вып. / АН Беларусі. Ін-т мовазнаўства ; гал. рэд. А. І. Жураўскі ; склад. Т. І. Білізніук і інш. – Мн. : Навука і техника ; Беларуская навука, 1982–2010. – Вып. 1–30.
- СРЯ – Словарь русского языка XI–XVII вв. / отв. ред. С. Г. Бархударов. – М. : Наука, 1977. – Вып. 4. – 403, [2] с.
- Срезн. – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка / И. И. Срезневский. – СПб., 1895–1912. – Т. I–III.
- ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. – К. : Наук. думка, 1977–1978. – Т. 1–2.
- СУМ – Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
- СУМ XVI–XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / НАНУ. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1994–2008. – Вип. 1–14.
- Тимч., ІСУЯ – Історичний словник українського язика / за ред. Є. Тимченка. – Х.; К., 1930–1932. – Т. 1, вип. 1–2. – 947 с.
- Тимч., Матер. – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 кн. / Німчук В. В. (відп. ред.) та ін. – К. – Нью-Йорк, 2003. – Кн. 2. – 512 с.
- ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1999. – 984 с.
- SP – Słownik polszczyzny XVI wieku. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk : IBL, 1972. – Т. VI; 1973. – Т. VII.

Vasyl Denisyuk***Verbalization of death is in annalistic discourse (phraseology level)***

Phraseological units are analysed in the article based on the material of «Chronicle Lithuanian and Zhmoytskoy» which realize semantics of «die». They are formed after a model «noun + verb», and they can contain an optional component in the structure. Individually-author phraseological unit is also marked.

Key words: written memorials, phraseological unit, structure of phraseological unit, semantics.

Тетяна Жила

**ФУНКЦІОНУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ
В ПАМ'ЯТКАХ РІЗНИХ ЖАНРІВ (XVI–XVIII ст.)**

У статті розглянуто особливості функціонування лексем на позначення територіальних одиниць в пам'ятках писемності XVI–XVIII ст. Простежено семантику лексем, стилістичне використання.

Ключові слова: лексико-семантична група, семантична структура, стилістичні функції.

Питання історичної стилістики є малодослідженим напрямом в українському мовознавстві [8, с. 130]. Проте, вивчаючи мову творів пам'яток, дослідники вказують на окремі стилістичні особливості аналізованих текстів. Стилiстичні функції синонімів у текстах грамот XIV–XV ст. проаналізувала Л. Л. Гумецька в статті “З історичної стилістики української мови”. Дослідниця відзначає, що в грамотах синоніми виконують функцію стилістичної інтенсифікації, підкреслення сказаного, наголошення. Окрім того, синоніми виконують пояснювальну та уточнювальну функції. Л. Гумецька вказує на те, що синонімічна ампліфікація створює враження стилістичного орнаменту, надаючи середньовічному документу піднесеного урочистого забарвлення [2, с. 88]. Л. М. Полюга присвятив розділ монографії “Українська абстрактна лексика XVI – першої половини XVII ст.” описові стилістичних функцій абстрактної лексики [8, с. 136–150]. На стилістичні риси барокових проповідей звертають увагу І. Чепіга [10, с. 25–29] та О. Купчинський [6, с. 219–245]. У багатьох дисертаційних роботах, присвячених вивченню певних тематичних груп, автори торкаються проблем стилістичного потенціалу окремих лексем. Д. Г. Гринчишин,